PROVINCIE Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Andijk

Gemeentebeschrijving, juni 1992

Foto omslag:
Gereformeerde kerk met pastorie, kosterswoning, zalencentrum en bergplaats, in 1929-1930 gebouwd naar ontwerp van de Groningse architect Egbert Reitsma (foto RDMZ).

Inhoud

Verantwoording *5*

1 **Inleiding** *7*

2 **Bodemgesteldheid** *9*
2.1 Bodem *9*
2.2 Afwatering *9*

3 **Grondgebruik** *11*
3.1 Agrarisch grondgebruik *11*
3.2 Niet-agrarisch grondgebruik *11*
3.3 Landschapsbeeld *12*

4 **Infrastructuur** *13*
4.1 Landwegen *13*
4.2 Dijken en kaden *13*

5 **Nederzettingsstructuur** *15*
5.1 Algemeen *15*
5.2 Andijk *15*
5.3 Kerkbuurt *15*
5.4 Verspreide bebouwing *15*

6 **Bebouwingskarakteristiek** *17*

Verantwoording inventarisatie *21*

Geraadpleegde werken 23

Tabel 1 25

Herkomst afbeeldingen 27

Afbeeldingen 29

Register 41

Colofon 43

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Andijk. Voor geografische, sociaaleconomische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving West-Friesland worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.
De MIP-inventarisatie is verricht door mw. drs. N.C. van Goor, projectmedewerker MIP bij de provincie Noord-Holland. De gemeentebeschrijving is gemaakt door M.J.B. van den Beemt, stagiair sociale geografie bij de provincie Noord-Holland. Aanvullende werkzaamheden werden verricht door E. van Amersfoort, projectmedewerker MIP.

Haarlem, juni 1992

1. Inleiding

De gemeente Andijk ligt in de provincie Noord-Holland in het MIP-inventarisatiegebied West-Friesland. In de gemeente liggen het dorp Andijk, waar tevens het gemeentehuis staat, en het buurtschap Kerkbuurt. De oppervlakte van de gemeente (exclusief het buitenwater) bedraagt 2265 ha, en zij telde op 1-1-1989 5.899 inwoners (zie tabel 1 voor de bevolkingsaantallen tussen 1850 en 1940).
Gedurende de MIP-periode is de gemeentegrens éénmaal gewijzigd: in 1928 werd de in dat zelfde jaar drooggemalen Rijksproefpolder aan het grondgebied van de gemeente toegevoegd. Na de MIP-periode werd de grens nog tweemaal gewijzigd. In 1942 werd de gemeente aan de noordzijde uitgebreid met een 100 meter brede strook in het IJsselmeer. Aan de zuidkant van de gemeente werd na een grote ruilverkaveling in 1979 een aanzienlijk stuk land ten laste van de gemeente Stede Broec aan het grondgebied van Andijk toegevoegd. Hiermee werd de tot dan toe zeer grillig verlopende zuidgrens rechtgetrokken. Het MIP gaat uit van de grenzen zoals die op 14-3-1988 golden, zodat een grenswijziging van 1-1-1990 waarbij een aanzienlijk gedeelte IJsselmeerwater aan de gemeente werd toegevoegd buiten beschouwing blijft.
De gemeente Andijk maakt deel uit van het MIP-inventarisatiegebied West-Friesland, dat verder bestaat uit de gemeenten Barsingerhorn, Drechterland, Enkhuizen, Harenkarspel, Heerhugowaard, Hoorn, Langedijk, Medemblik, Niedorp, Noorder-Koggenland, Obdam, Opmeer, Sint Maarten, Sint Pancras, Schagen, Stede Broec, Venhuizen, Warmenhuizen, Wervershoof, Wester-Koggenland, en Wognum.
Drie hiervan grenzen direct aan Andijk. In het oosten is dat de gemeente Enkhuizen, in het westen Wervershoof en in het zuiden de gemeente Stede Broec.

Ten behoeve van de inventarisatie kent de gemeente Andijk één MIP-deelgebied, te weten: Andijk/Andijk.
(zie afbeelding 1 t/m 7)

2. Bodemgesteldheid

2.1 Bodem

Verreweg het grootste deel van de gemeente Andijk behoort tot het zogenaamde (herverkaveld) kleipolderlandschap. De bodem bestaat voornamelijk uit jonge zeekleigronden, maar ook laagveengronden (niet-uitgeveend) komen voor.
Ergens in de 9de of 10de eeuw werd een begin gemaakt met het ontginnen van dit tot dan toe woeste veengebied. Als basis voor de ontginning dienden waarschijnlijk de in het gebied aanwezige natuurlijke veenstroompjes, maar waar deze precies gelegen hebben is nu niet meer vast te stellen. Om het veen te ontwateren werden op regelmatige afstand van elkaar sloten gegraven. Deze sloten dienden tevens om de verschillende percelen per boot te kunnen bereiken, want de aanleg van wegen was in dit drassige veengebied nagenoeg uitgesloten. Wanneer men de ontginningen wilde uitbreiden deed men dat door de sloten, en dus de kavels, veenwaarts te verlengen. Op deze wijze ontstond een patroon van strokenverkaveling.
Dat een groot deel van de bodem in dit veenontginningsgebied tegenwoordig uit jonge zeekleigronden bestaat, is eenvoudig te verklaren. Het veen is na de ontginning door oxydatie geheel of gedeeltelijk verdwenen. Oxydatie ('verbranding') van veen treedt op wanneer als gevolg van het ontwateren zuurstof toe kan treden. Wanneer men doorgaat met het ontwateren verdwijnt op deze wijze uiteindelijk al het veen en komt de eronder liggende jonge zeeklei aan de oppervlakte.
In grote delen van de gemeente Andijk is dit gebeurd, de resterende laagveengronden beslaan een relatief kleine oppervlakte.
In het noorden van de gemeente ligt een klein gebied met zandige klei. Het betreft hier Zuiderzeebodemgrond in de in 1928 drooggemalen buitendijkse Rijksproefpolder. De aanleg van deze proefpolder hield verband met de latere droogmaking van de Wieringermeer (zie hoofdstuk 3). In het buitendijkse gebied ligt ook nog de Koopmanspolder. Deze aanwas is ontstaan door het geleidelijk aanslibben van (jonge) zeeklei, en hier gaat het dan ook niet om Zuiderzeebodemgrond. Al voor 1850 werd er op de aanwas een kade gelegd waarmee de Koopmanspolder tegen overstromingen beschermd werd.
Van reliëf is in Andijk nauwelijks sprake. Vrijwel de gehele gemeente ligt tussen de 2.0 en 1.0 meter onder N.A.P. De dijk langs het IJsselmeer vormt met een maximale hoogte van 5,6 meter boven N.A.P. de enige uitzondering.
(zie afbeelding 8)

2.2 Afwatering

Nagenoeg al het grondgebied van de gemeente Andijk hoort tot één afwateringsgebied: Polder het Grootslag. Alleen de buitendijkse aanwassen, die direct op het IJsselmeer uitwateren, vallen buiten deze polder. Het Grootslag beslaat het grootste deel van oostelijk Westfriesland, en omvat naast Andijk (geheel of gedeeltelijk) de gemeenten Drechterland, Enkhuizen, Stede Broec, Venhuizen en Wervershoof.
Middels een uitgebreid en ingewikkeld stelsel van sloten en vaarten wordt het overtollige water naar twee verschillende uitwateringsplaatsen gebracht: Broekerhaven in de gemeente Stede Broec en Kerkbuurt in de gemeente Andijk. Daar wordt het water omhooggemalen en op het IJsselmeer geloosd. In het begin van de MIP-periode gebeurde dat met behulp van dertien windvijzelmolens. Drie daarvan stonden op een derde uitwateringspunt nabij Enkhuizen dat werd gesloten na de openstelling van het stoomgemaal Andijk in 1864. De andere windmolens verloren

hun functie tussen 1894 en 1936. Ook in Broekerhaven was toen inmiddels een stoomgemaal gebouwd, terwijl het stoomgemaal bij Andijk alweer was vervangen door een nog krachtiger diesel-elektrische installatie. Tegenwoordig zijn het twee diesel-elektrische gemalen, Grootslag I en Grootslag II, die de uitwatering van Polder het Grootslag voor hun rekening nemen.
Omstreeks 1860 werd het binnen de polder gelegen meertje "Oude Moer" drooggemaakt. Dit gebeurde met behulp van drie windmolentjes die overtollig water op de boezem van Polder het Grootslag loosden. Nog voor 1894 werden de drie kleine molentjes vervangen door één schepradmolen die tot ver na de MIP-periode dienst heeft gedaan. Sinds de ruilverkaveling (1973-1979) wordt het voormalige meertje niet meer apart bemalen.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch grondgebruik

Omstreeks 1850 beperkte het agrarisch grondgebruik in de gemeente Andijk zich voornamelijk tot weide- en hooiland. Slechts enkele percelen waren in gebruik als bouwland. Tijdens de MIP-periode is deze situatie compleet omgedraaid. De openstelling van 'De Tuinbouw', een grote vaarveiling op de grens van de toenmalige gemeenten Bovenkarspel en Grootebroek, speelde hierbij een grote rol. Vele agrarische bedrijven schakelden over van de produktie van melk en vlees op de teelt van aardappelen (waaronder de beroemde Andijker Muizen), bloemkool en andere tuinbouwgewassen. Al in 1907 was ongeveer 30% van het agrarisch grondgebied in gebruik als bouwland. Na een drastische uitbreiding van de verwerkingscapaciteit van de veiling in 1925 steeg het areaal bouwland zelfs tot meer dan 90 % in 1932. Naast de teelt van aardappelen, kool en uien, verwierf nu ook de zaad- en bloembollenteelt een vaste plaats in de Andijker economie. Gedurende de rest van de MIP-periode maar ook er na, is er in de soort en aard van de geteelde produkten vrijwel niets meer veranderd. Tegenwoordig beslaat de tuinbouw meer dan 95% van het totale landbouwareaal.
De meeste van de veelal kleine en langgerekte percelen zijn lange tijd alleen per boot bereikbaar geweest. De brede sloten en vaarten die hen van elkaar scheidden voorzagen in een goed systeem van waterwegen. Met name voor het lokale vervoer van de tuinbouwprodukten van de akkers naar de in dezelfde polder gelegen veiling, was dit systeem van groot belang. Men spreekt in dit verband vaak over een vaarpolder.
De aanleg aan het begin van deze eeuw van een klein lokaal wegennet in het noorden van de gemeente (zie hoofdstuk 4) veranderde hier hoegenaamd niets aan. Pas met de grote ruilverkaveling welke ver na de MIP-periode, tussen 1973 en 1979, in de Polder het Grootslag werd uitgevoerd, werd de vaarpolder omgezet in een "rijpolder". Door samenvoeging werden de percelen sterk vergroot en door de aanleg van een uitgebreid wegennet werden ze over land bereikbaar.

3.2 Niet-agrarisch grondgebruik

Het droogmalen van de Rijksproefpolder in 1928 betekende het begin van het enige niet-agrarische grondgebruik dat zich gedurende de MIP-periode in de tot dan toe zuiver agrarische gemeente Andijk heeft voorgedaan.
De kleine buitendijkse polder werd aangelegd als proeftuin voor de Wieringermeerpolder, welke in 1930 werd drooggelegd. De proeven hadden met name betrekking op het vinden van de beste manier van ontwatering en ontzilting van de drooggelegde bodem. Daarnaast werd er in de proefpolder veel onderzoek gedaan naar de gewasverbouw op de drooggevallen Zuiderzeebodem. Tegenwoordig is er in de oostelijke helft van de polder een groot bungalowpark gevestigd, het westelijke deel is in gebruik als grasland.
Het zuiveren en opslaan van drinkwater in de grote spaarbekkens van de drinkwaterwinnings-installatie Andijk, vormt het belangrijkste na-oorlogse niet-agrarische grondgebruik in de gemeente. De installatie, waarvan ongeveer de helft op het grondgebied van de naburige gemeente Enkhuizen ligt, is in beheer bij het N.V. Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland. Zij voorziet grote delen van het Noordhollands Noorderkwartier van drinkwater.
Tot slot kan hier het natuurreservaat "De Weelen" op de grens met de gemeente Stede Broec niet onvermeld blijven. Tijdens de ruilverkaveling van 1973-1979 is deze smalle strook bewust buiten de plannen gehouden om nog iets van het oude landschap te bewaren.

3.3 Landschapsbeeld

Genoemde ruilverkaveling heeft grote veranderingen in het landschapsbeeld teweeg gebracht. Voor 1973 had het polderlandschap in de gemeente Andijk een uiterst open en waterrijk karakter. Dit werd benadrukt door het totaal ontbreken van zowel bebouwing als ook beplanting ter markering van perceels- en erfscheidingen. Met de ruilverkaveling verdwenen niet alleen de meeste sloten, waardoor het waterrijke karakter nagenoeg geheel verloren ging, maar ook werden er verspreid over de polder vele boerderijen geplaatst. Ondanks de hier en daar aangebrachte erf- en wegbeplanting is het landschap in de gemeente Andijk, zij het in veel mindere mate dan voor de ruilverkaveling, te karakteriseren als open. De belangrijkste beelddrager is zonder twijfel de Westfriese Omringdijk in het noorden van de gemeente, welke tot 7,5 meter boven het maaiveld uitsteekt. Vermeldenswaard zijn verder de beplante Dijkgraaf Grootweg en Veilingweg, alsmede de vanuit de gehele gemeente zichtbare hoge kerktorens van Bovenkarspel, Grootebroek en Lutjebroek.

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

Lange tijd bestond het wegennet van de gemeente Andijk uit niet meer dan één weg: de smalle rijweg over de Westfriese Omringdijk. Hoewel hij (nog steeds) de levensader van Andijk vormt, is het regionale belang van de weg altijd gering geweest. Als oost-west verbinding is de zuidelijker gelegen weg van Westwoud naar Enkhuizen, onderdeel van de Zesstedenweg van Amsterdam naar Enkhuizen, altijd veel belangrijker geweest. Niettemin was de weg over de dijk aan het begin van de MIP-periode reeds verhard. Omstreeks 1855 (Afb. 2) bestond het plaveisel uit schelpen; van een straatweg is voor het eerst sprake op de kaart uit 1906 (Afb. 4).
Na hevige stormen in januari 1916 bleek verzwaring en ophoging van veel van de Zuiderzeedijken, waaronder die bij Andijk, noodzakelijk. Met de ophoging (bij Andijk ongeveer 1 meter) werd de rijweg verplaatst naar de voet van het verbrede dijklichaam. De tegen de dijk geplaatste gebouwen moesten hierbij het veld ruimen. Vervangende bouwterreinen werden verkregen langs een voor dat doel nieuw aangelegd netwerkje van wegen in het achterland. Op de kaart uit 1930 (Afb. 5) is de evenwijdig aan de dijk lopende "Nieuwe weg" (Kleingouw, Knokkel etc.), met in totaal acht dwarsverbindingen naar de dijk goed herkenbaar. Vanaf het begin waren deze wegen verhard, maar gedurende de MIP-periode hebben ze alleen een lokale functie gekend.
Naast de aanleg van een compleet nieuw stelsel van wegen tijdens de ruilverkaveling in de jaren '70 (zie hoofdstuk 3), vormde de openstelling van de Dijkgraaf Grootweg in 1945 de belangrijkste na-oorlogse wijziging in het wegenpatroon. Voor het eerst was er nu een rechtstreekse verbinding over land met de naburige dorpen Grootebroek en Bovenkarspel, waar al jarenlang de meeste tuinbouwprodukten uit Andijk geveild werden.
(zie afbeelding 9)

4.2 Dijken en kaden

De Zuiderzeedijk in het noorden is al eeuwenlang de belangrijkste waterkering in de gemeente Andijk. Het betreft hier een 7,5 kilometer lang deel van de in totaal 126 kilometer lange Westfriese Omringdijk. Deze beschermt Westfriesland al sinds 1250 tegen overstromingen door de Noord- en Zuiderzee. Tot 1916 lag de bovenkant van de dijk op ongeveer 4 meter boven N.A.P.. Na hevige stormen dat jaar werd besloten de dijk flink op te hogen. Tegenwoordig bedraagt de maximale hoogte in de gemeente Andijk 5,6 meter boven N.A.P.. Het grootse karakter van dit deel van de Westfriese Omringdijk wordt benadrukt door het feit dat het maaiveld ter plaatse ongeveer 2 meter onder N.A.P. ligt, waardoor de dijk zo'n 7,5 meter boven zijn omgeving uitsteekt.
Door de aanleg van de hoog omdijkte Rijksproefpolder in 1928 (zie hoofdstuk 3) verloor het tussen Molenhoek en Bakkershoek gelegen deel van de Westfriese dijk haar zeewaterkerende functie. Het wordt nog als slaperdijk onderhouden en fungeert tevens als waterscheiding tussen de Polder het Grootslag en de zelfstandig afwaterende Rijksproefpolder. Eveneens tegen de noordzijde van de Westfriese dijk liggen twee buitendijkse aanwassen: de Koopmanspolder en de aanwas tussen Fluithoek en Kathoek. Beide zijn al sinds het begin van de MIP-periode van een lage kade voorzien. De Koopmanspolder ligt er nog steeds hetzelfde bij. Bij de aanwas tussen Fluithoek en Kathoek zijn na de MIP-periode de enorme spaarbekkens van de drinkwaterinstallatie Andijk aangelegd. De aanwas zelf herbergt nu de zuiveringsinstallatie van het complex en wordt van de spaarbekkens gescheiden door dezelfde lage kade die haar vroeger tegen

de Zuiderzee beschermde.
In het binnendijkse gebied van de gemeente treffen we geen waterkeringen aan omdat het in zijn geheel tot één afwateringsgebied, Polder het Grootslag behoort.
(zie afbeelding 10)

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

Naast het gelijknamige dorp omvat de gemeente Andijk ook het aan de dijk gelegen buurtschap Kerkbuurt. Deze situatie is evenwel pas na de MIP-periode ontstaan. Voor 1940 werd de naam Andijk (afkomstig van: 'Aan de Dijk') gedragen door het buurtschap dat nu Kerkbuurt heet.
Op de plaats waar nu het dorp Andijk ligt was toen geen sprake van een noemenswaardige concentratie van bebouwing. Wel waren er tot de aanleg van het lokale wegennet in 1916 enkele groepjes huizen ('buurten') langs de dijk onder aparte namen bekend. Van west naar oost waren dit achtereenvolgens: Andijk, 't Buurtje, Noorddijk en Oosterdijk. Met de verplaatsing van de bebouwing van de dijk naar het nieuwe wegennet verdwenen deze afzonderlijke buurtschappen.

5.2 Andijk

Het huidige dorp Andijk is ontstaan langs het in 1916 aangelegde lokale wegennet (zie hoofdstuk 4). Ten gevolge van de ophoging van de Zuiderzeedijk dat jaar werd een groot deel van de bebouwing van de dijk naar het achterland verplaatst. In de eerste jaren vestigde men zich vooral langs het Kleingouw, het Horn en de Knokkel, een nieuwe oost-west verbinding, maar later werden ook de noord-zuid verbindingen tussen deze wegen en de Dijkweg populair. Op deze wijze ontstond langs vrijwel het gehele nieuw aangelegde netwerk van wegen een patroon van lintbebouwing.
De ontwikkeling van het dorp Andijk zoals we dat nu kennen kwam evenwel pas na 1945 goed op gang. De openstelling van de Dijkgraaf Grootweg bracht een verlegging van het zwaartepunt van de gemeente met zich mee. Rond de kruising van deze weg met het reeds genoemde Kleingouw werd in het begin van de jaren '50 een nieuwe dorpskern gesticht. Met de bouw van o.a. het raadhuis, postkantoor, bejaardencentrum, dorpshuis, winkelcentrum en bovenal veel woningen groeide deze kern in de er opvolgende decennia uit tot de hoofdplaats van de gemeente Andijk.

5.3 Kerkbuurt

Het toen nog Andijk geheten buurtschap Kerkbuurt ontwikkelde zich langzaam rond een eenvoudig kerkje dat in 1667 'aan de dijk' werd gebouwd. Tot na 1945, en dus ook gedurende de gehele MIP-periode, was het de belangrijkste plaats in de gemeente Andijk welke verder bestond uit de eveneens langs de dijk gelegen buurten Noorddijk, Oosterdijk en 't Buurtje. Tussen 1850 en 1916 is het plaatsje nauwelijks gegroeid, wel vond in die tijd enige verdichting van de bebouwing plaats. De ontwikkelingen van 1916 lieten ook Kerkbuurt niet geheel ongemoeid; na de aanleg van het lokale wegennet groeide het plaatsje iets in zuid-oostelijke richting. Ook een deel van de na-oorlogse groei van de gemeente werd in Kerkbuurt opgevangen; in het zuidwesten werd een kleine woonwijk aangebouwd.

5.4 Verspreide bebouwing

Verspreide bebouwing is een verschijnsel dat in de gemeente Andijk niet eerder voorkomt dan na de grote ruilverkaveling van 1973-1979. Voor die tijd was alle bebouwing die zich niet in een van de beide kernen bevond gesitueerd in aaneengesloten linten langs het zeer beperkte wegennet.
De rest van de gemeente was niet over land bereikbaar, en dus nauwelijks geschikt voor bewoning.

Het ruilverkavelingsplan behelsde niet alleen de omzetting van een vaar-in een rijpolder, maar voorzag ook in de plaatsing van de verschillende boerderijen zo dicht mogelijk bij de bijbehorende kavels. Groot en klein verrezen de vele boerderijen verspreid over de tot dan toe lege polder.
(zie afbeeldingen 11 en 12)

6. Bebouwingskarakteristiek

De bebouwing in de gemeente Andijk concentreert zich langs de Dijkweg, Kleingouw, Horn en Knokkel en de daartussen in gelegen zijwegen als Middenweg, Molenweg, Buurtje, Hornpad, Schoolweg, Kerkepad e.d.
Het poldergebied van Andijk, ten zuiden van het Kleingouw, het Horn en de Knokkel, kent in verband met de recente herverkavelingen uit 1973-1979 alleen grootschalige nieuwbouw agrarische bedrijven, welke verspreid zijn gelegen door de polder. Net ten zuiden van het Kleingouw, ter hoogte van de kern van het dorp Andijk, is sinds circa midden jaren '70 een nieuwbouwwijkje ontstaan.

De Dijkweg vormt, ondanks zijn wat excentrische ligging ten opzichte van het centrum van de gemeente, de eigelijke spil van de gemeente Andijk. Langs de Dijkweg bevindt zich voornamelijk vrijstaande bebouwing, welke incidenteel wordt afgewisseld door twee onder één kap woningen.
De bebouwing langs de Dijkweg bevindt zich (vrijwel) uitsluitend ten zuiden van de weg, wat verband houdt met de dijkverhoging uit 1916 waarbij als gevolg van de ophoging van de dijk vrijwel alle bebouwing welke tegen de dijk aan stond, afgebroken moest worden.
De huidige bebouwing langs de Dijkweg dateert voornamelijk uit de periode 1900-'20 en bestaat uit één bouwlaag hoge vrijstaande woningen onder mansarde- of zadeldak met noklijn haaks op de weg. Daarnaast komt er incidenteel ook oudere bebouwing voor, zoals een nog resterende oudere stolpboerderij of enkele kleine oudere dijkwoningen, waarbij de noklijn veelal parallel aan de weg loopt.
In de na-oorlogse periode (met name de jaren '50-'60) heeft er veel verdichting en/of vernieuwing van bebouwing langs de Dijkweg plaatsgevonden. Ook deze nieuwbouw-woningen zijn veelal één bouwlaag hoog en vrijstaand. Ook recent vindt er nog verdichting of vervanging van bebouwing plaats.
Het bebouwingslint langs de Dijkweg heeft een gesloten karakter, wat betekent dat de bebouwing dicht op elkaar staat. Soms komen er wat meer open stukken met een meer landelijk karakter in het bebouwingslint voor, met name aan de oostzijde van de Dijkweg. Ook is de wegsloot op sommige trajecten van de Dijkweg nog aanwezig.
Karakteristieke MIP-objecten langs de Dijkweg zijn onder meer het gemaal "Grootslag I" uit 1882 (dat overigens als enige bebouwing ten noorden van de Dijkweg staat) en de opvallende stolpboerderij Dijkweg 43 (met stierekop) waarin een slagerij gevestigd was.

Vanaf de Dijkweg lopen er verscheidene zijwegen en -weggetjes in zuidelijke richting. Enkele hiervan zijn doodlopend en zijn eigelijk niet meer dan zijsteegjes van de Dijkweg (de bebouwing hieraan nummert ook aan de Dijkweg).
De overige in zuidelijke richting lopende dwarswegen verbinden de Dijkweg met de na 1916 (naar aanleiding van de afbraak van woningen langs de dijk) aangelegde infrastructuur van Kleingouw, Horn en Knokkel. De belangrijkste dwarsverbinding is de in het midden van de gemeente gelegen Middenweg, welke bij de kruising met het Kleingouw de kern van het dorp vormt. Langs de Middenweg bevindt zich veel vrijstaande bebouwing uit de jaren 1920-'30 (met een concentratie aan de westzijde van de straat) van één bouwlaag onder steil zadeldak, met noklijn haaks op de weg.
Ten westen van de Middenweg bevindt zich, ter hoogte van het Kleingouw, de kern van de gemeente, alwaar het gemeentehuis, een winkelcentrum en andere openbare voorzieningen zijn te vinden.

Al deze objecten dateren voornamelijk uit de jaren '50 van deze eeuw, evenals een hier achter gelegen nieuwbouwwijkje.
Een opvallend object langs de Middenweg is de grote gereformeerde kerk (Middenweg 4) uit 1929-'30, welke zich aan de noordoostzijde van de Middenweg bevindt. Ook bevindt zich recht tegenover het gemeentehuis bevindt zich de Nederlands Hervormde kerk uit 1928.
De overige dwarsverbindingen als Molenweg, Schoolweg, Hornpad, Kerkepad, Oosterweg e.d. kennen voornamelijk vrijstaande bebouwing uit globaal de periode 1900-1930. Ook komen er langs deze dwarswegen nog incidenteel wat (in kern vermoedelijk oudere) stolpboerderijen voor (bijvoorbeeld Schoolweg 2;3). Langs de Schoolweg is, zoals de naam reeds zegt, een voormalige school uit 1920-'21 te vinden, welke nu dienst doet als bedrijf. Langs het Kerkepad bevindt zich de Baptisten Oosterkerk uit 1873.
De omgeving van het Buurtje en het Singerspad is in feite de kern van het oude buurtschap Kerkbuurt. De bebouwing hier concentreert zich rond de in 1667 gebouwd Hervormde kerk en bestaat uit eenvoudige (landarbeiders)woningen van één bouwlaag onder zadeldaken, een enkele stolpboerderij uit de tweede helft van de 19de eeuw, wat oudere woonhuizen (van vóór 1850) dicht bij de kerk en woonbebouwing uit circa 1900-1930. Deze zijweg van de Dijkweg vormt, zoals de naam reeds zegt, inderdaad nog steeds een buurtje.

De oost-west lopende en na 1916 tot doorgaande weg ingerichte Kleingouw, Horn en Knokkel, kennen eveneens voornamelijk vrijstaande woonhuizen. Het Kleingouw en de Knokkel werden in eerste instantie voornamelijk aan de zuidzijde bebouwd, terwijl de daartussen in gelegen Horn voor als eerst voornamelijk bebouwing ten noorden van de weg kende.
Langs het Kleingouw bevindt zich veel vrijstaande woonbebouwing uit de jaren '20-'30 van deze eeuw, evenals uit de jaren '50. Ook komen er enkele oudere eenvoudige landarbeiderswoningen uit circa 1900 langs het Kleingouw voor, van één bouwlaag onder zadeldak met noklijn parallel aan de weg. Opvallend langs het Kleingouw is een voormalige zaad-schuur/bollenschuur-complex (Kleingouw 47;48;49) uit 1927-'30. Ook de voormalige scheepswerf, Kleingouw 1, is een opvallend object binnen de gemeente.
Vanaf de jaren '50 werd het Kleingouw ook aan de noordzijde bebouwd en wel met eenvoudige vrijstaande woonhuizen van één bouwlaag onder zadeldak of mansardekap. Halverwege het Kleingouw bevindt zich echter nog een stuk terrein ten noorden van de weg, dat nog onbebouwd is en een agrarische functie bezit.
Aan de noordwestzijde van het Kleingouw bevindt zich, evenals aan de oostzijde, een nieuwbouwwijkje uit de jaren '70. Zeer recent is ook nog nieuwbouw gepleegd ten noorden van het Kleingouw, vlak bij de kern van het dorp.

Langs het Horn bevindt zich naast eenvoudige vrijstaande woon-bebouwing uit de jaren '30 en '50 van deze eeuw, ook een enkele in aanleg oudere stolpboerderij en enkele eenvoudige landarbeiders-woningen uit circa 1900. De bebouwing concentreert zich hier, zoals reeds gezegd, voornamelijk aan de noordzijde van de weg. Maar met name aan de westzijde van het Horn bevindt zich ook bebouwing ten zuiden van de weg.
Een opvallend object langs het Horn is de voor het lossen van boten bedoelde schuur (een overblijfsel van de voormalige vaarpolder die Andijk was) aan het Horn 10 (1920). De stolpboerderij Horn 1 is, ondanks zijn wijzigingen in gevels e.d., toch een opvallend element in de gemeente, door zijn karakteristieke ligging net over de brug, op de grens van het Horn en de Knokkel.

De Knokkel en de haar omliggende zijwegen als Hornpad, De Weel e.d., kent voornamelijk een bebouwing met vrijstaande (tuinders)woningen uit de periode 1925-'30. Vooral hier zijn na de afbraak van de bebouwing bij de dijk, veel nieuwe woonhuizen opgebouwd. De bebouwing bestaat hier uit eenvoudige (tuinders)woningen van één bouwlaag onder zadeldak of mansardekap met noklijn veelal haaks op de weg. De bebouwing concentreerde zich in eerste instantie aan de zuidzijde van de weg, maar incidenteel werd er ook ten noorden van de Knokkel gebouwd. Recent (vanaf de begin jaren '80) gebeurde dit op grotere schaal. Toch is er nog een groot stuk land ten noorden van de Knokkel onbebouwd.
Aan de westzijde van de Knokkel (bij het Horn) bevindt zich ook wat oudere in aanleg agrarische bebouwing van rond 1900. (eenvoudige, voormalige landarbeiderswoningen van één bouwlaag onder zadeldak e.d.).
De bebouwing langs de Knokkel kenmerkt zich door een veelheid van het zelfde type woonhuis, welke met name aan de zuidoostzijde van de Knokkel een concentratie vormt.

Bij het bebouwen van de Knokkel, Horn en Kleingouw in de jaren '20-'30 van deze eeuw, is onder meer gebruik gemaakt van bouwmateriaal dat afkomstig was van de afgebroken panden langs de dijk. In feite zijn dus enkele panden alhier opgebouwd uit oud bouwmateriaal, afkomstig van de afgebroken panden ten noorden van de dijk.

Verantwoording inventarisatie

Bij de inventarisatie van objecten uit de MIP-periode in de gemeente Andijk is gekeken naar architectuur- en/of lokaalhistorische waarde, de gaafheid en de detaillering van de objecten en hun situering. Ook de onderlinge relatie van bepaalde panden of hun (oorspronkelijke) functie is een criterium bij de inventarisatie geweest.

De geïnventariseerde bebouwing omvat onder meer dijkwoningen, (stolp)-boerderijen, (voormalige) landarbeiderswoningen, tuinderswoningen, kerken, scholen e.d. Opvallend in het inventarisatie-bestand is een voormalige scheepswerf op de hoek Kleingouw/Middenweg en een schuur voor het lossen van boten (Horn 10), die beide herinneren aan de voormalige waterrijkdom van de gemeente Andijk.
Verschillende bollen- en/of zaadschuren evenals een oude kas (bij Singerspad 8) zijn karakteristiek voor de gemeente. Daarnaast zijn beeldbepalend in de gemeente het gemaal "Grootslag I" uit 1882, nu ingericht als museum en een tweetal houten huizen (Hoekweg 60 en Dijkweg 11) welke zijn gebouwd als dienstwoningen in het kader van de drooglegging van de proefpolder Andijk.

Voor de gemeente Andijk is geen stedebouwkundige typologie gemaakt, daar de verdichting en uitbreiding van Andijk in de periode 1850-1940 eenvoudig van aard was.

Geraadpleegde werken

Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, Gorinchem 1839-1851.

Beschrijving van de provincie Noord-Holland, behorende bij de Waterstaatskaart, directie Algemene Dienst van Rijkswaterstaat, 's Gravenhage 1950

Colenbrander, B.W. e.a., *Molens in Noord-Holland, inventarisatie van het Noordhollands molenbezit*, Amsterdam 1981.

De bodem van Noord-Holland, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen 1974.

Gemeentebestuur Andijk, *Informatiegids 1991*, Eindhoven 1991.

Jaarboek voor de provincie Noord-Holland, 121e jaargang, Amsterdam 1991.

Kooiman, D., *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, Alphen aan de Rijn 1936.

Landschapsonderzoek Noord-Holland, deel G: Waterland/Zaanstreek/Centraal Noord-Holland, uitgevoerd door Buro Maas te Zeist in opdracht van de Dienst Ruimte en Groen van de Provincie Noord-Holland, Haarlem 1985.

Rapport der provinciale commissie van de gemeentelijke indeling van Noord-Holland, Tweede deel, Haarlem 1951.

Vries, G. de, *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, Haarlem 1864.

Vries, G. de, *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, bewerkt door J.W.M. Schrorer, Haarlem 1894.

Tabel I

Bevolking van de gemeente Andijk tussen 1850 en 1940.

Jaartal	Mannen	Vrouwen	Totaal
1851			**1.802**
1860			**2.084**
1870			**2.290**
1875			**2.371**
1880			**2.463**
1890	1.300	1.261	**2.561**
1900	1.355	1.308	**2.663**
1910	1.483	1.408	**2.891**
1.920	1.754	1.661	**3.415**
1.925	1.846	1.767	**3.613**
1.930	2.177	2.004	**4.181**
1.940			**4.313**

Bron: Databank bevolkingsgegevens, Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam.

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland, ETD Noord-Holland 1987.

2. Militaire Topografische Kaart 1: 50.000, blad 14 en 15, verkend in resp. 1858 en 1855, gegraveerd in resp. 1863 en 1860.

3. J. Kuyper, *Gemeenteatlas van de provincie Noord-Holland*, samengesteld door auteur uit de bladen Andijk (1866), Bovenkarspel (1867) en Grootebroek (1866), Groningen 1984.

4. *Historische Atlas Noord-Holland 1: 25.000*, Den Ilp 1989. Kaartbladen 230, 231, 247 en 248, verkend tussen 1877 en 1886, herzien in 1907.

5. Topografische kaart 1: 50.000, blad 15 west, 1930.

6. Army Map Service M831, Washington D.C. 1943. Kaartbladen 334 en 335, grootste deel herzien in 1942.

7. Topografische kaart 1: 25.000, 1983. Door auteur verkleind.

8. Bodemkaart gemeente Andijk. Door auteur getekend op basis van De bodem van Noord-Holland, Wageningen 1974.

9. Landwegen in de gemeente Andijk tussen 1850 en 1940, door auteur getekend.

10. Dijken en kaden in de gemeente Andijk tussen 1850 en 1940, door auteur getekend.

11. Nederzettingsstructuur gemeente Andijk, door auteur getekend.

12. Plattegrond gemeente Andijk 1: 25.000, door auteur verkleind, Eindhoven 1991.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

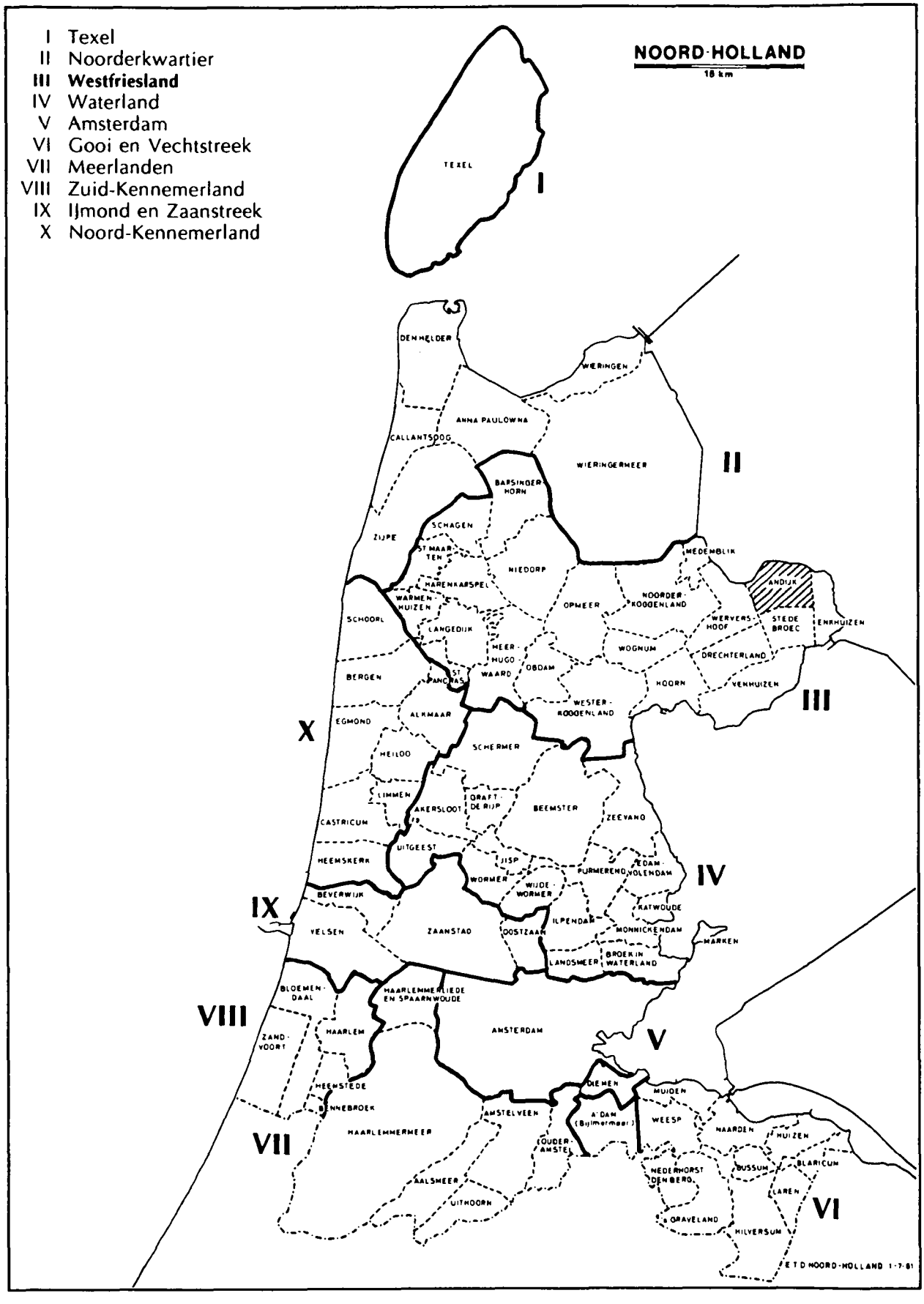

2. Kaart 1855-1858 met huidige gemeentegrens Andijk

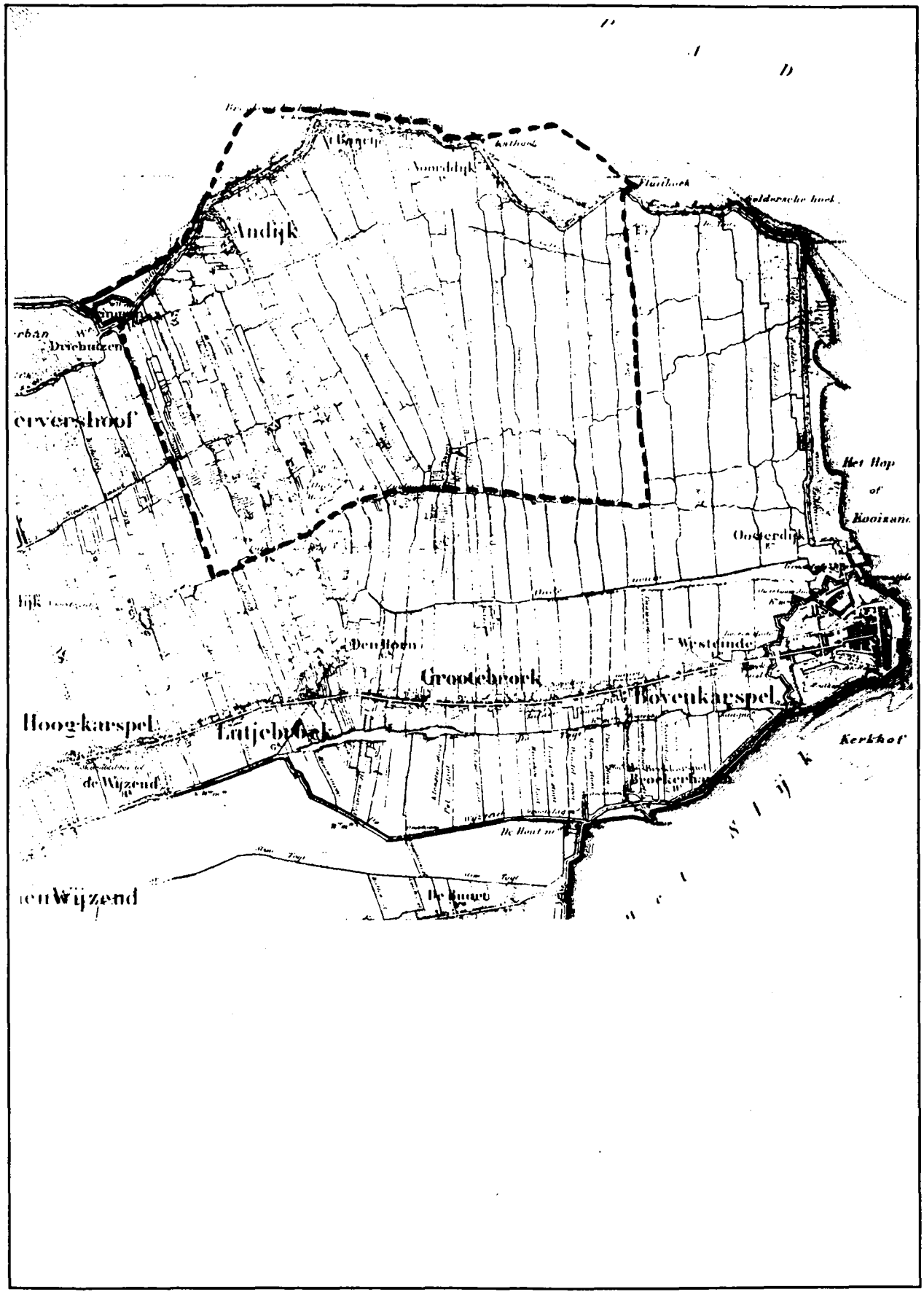

3. Kaart 1866-1867 met huidige gemeentegrens Andijk

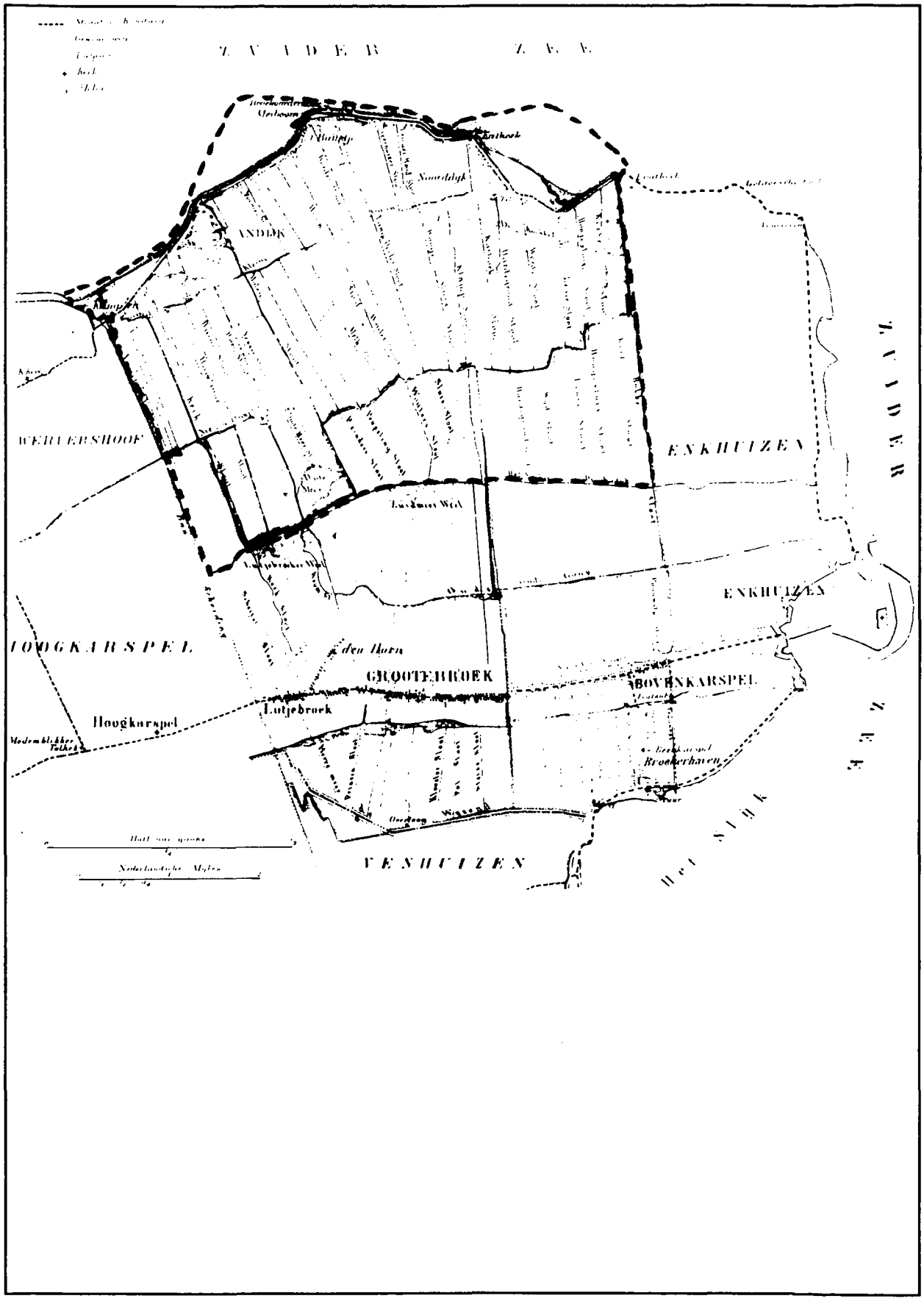

4. Kaart 1907 met huidige gemeentegrens Andijk

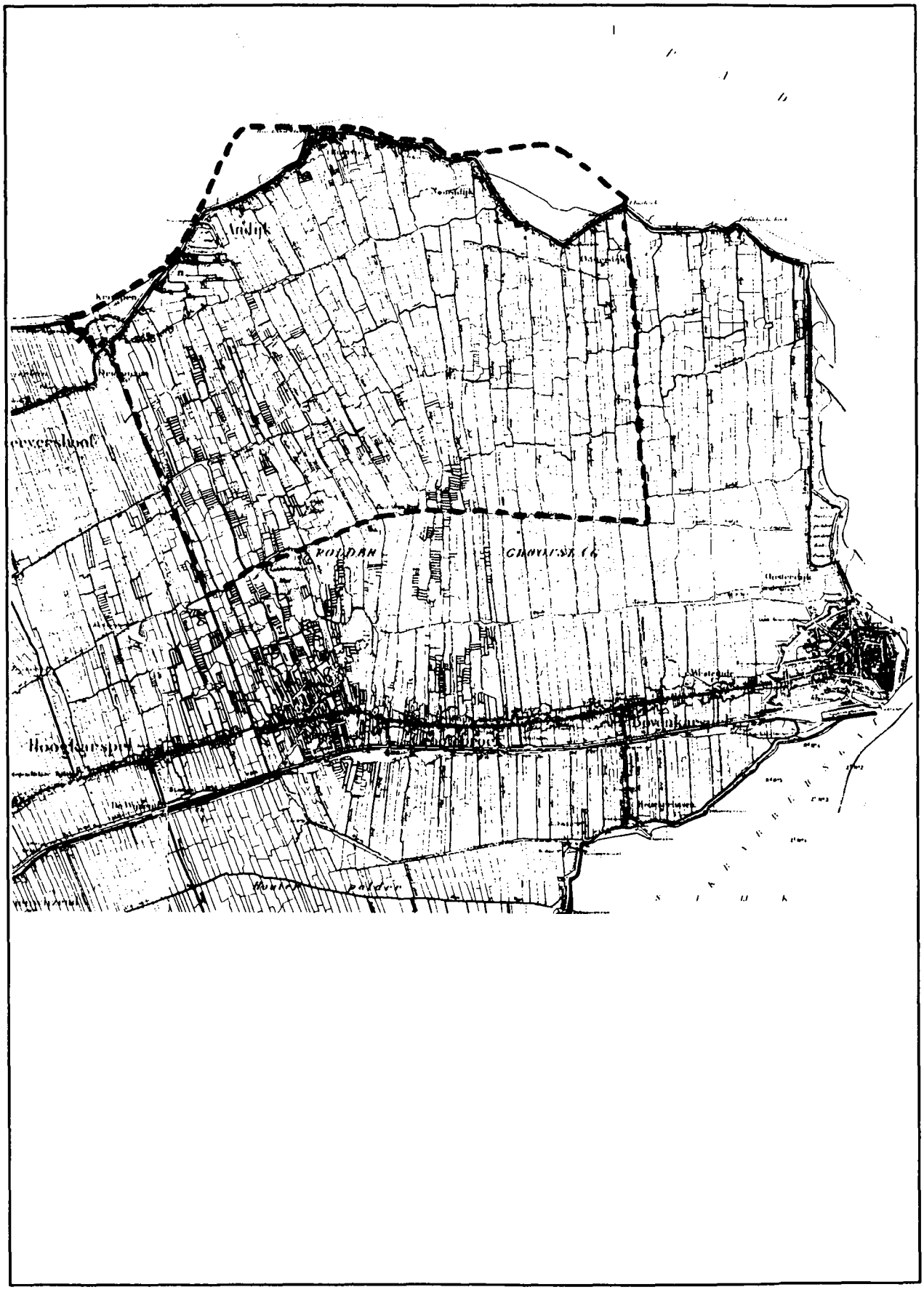

5. Kaart 1930 met huidige gemeentegrens Andijk

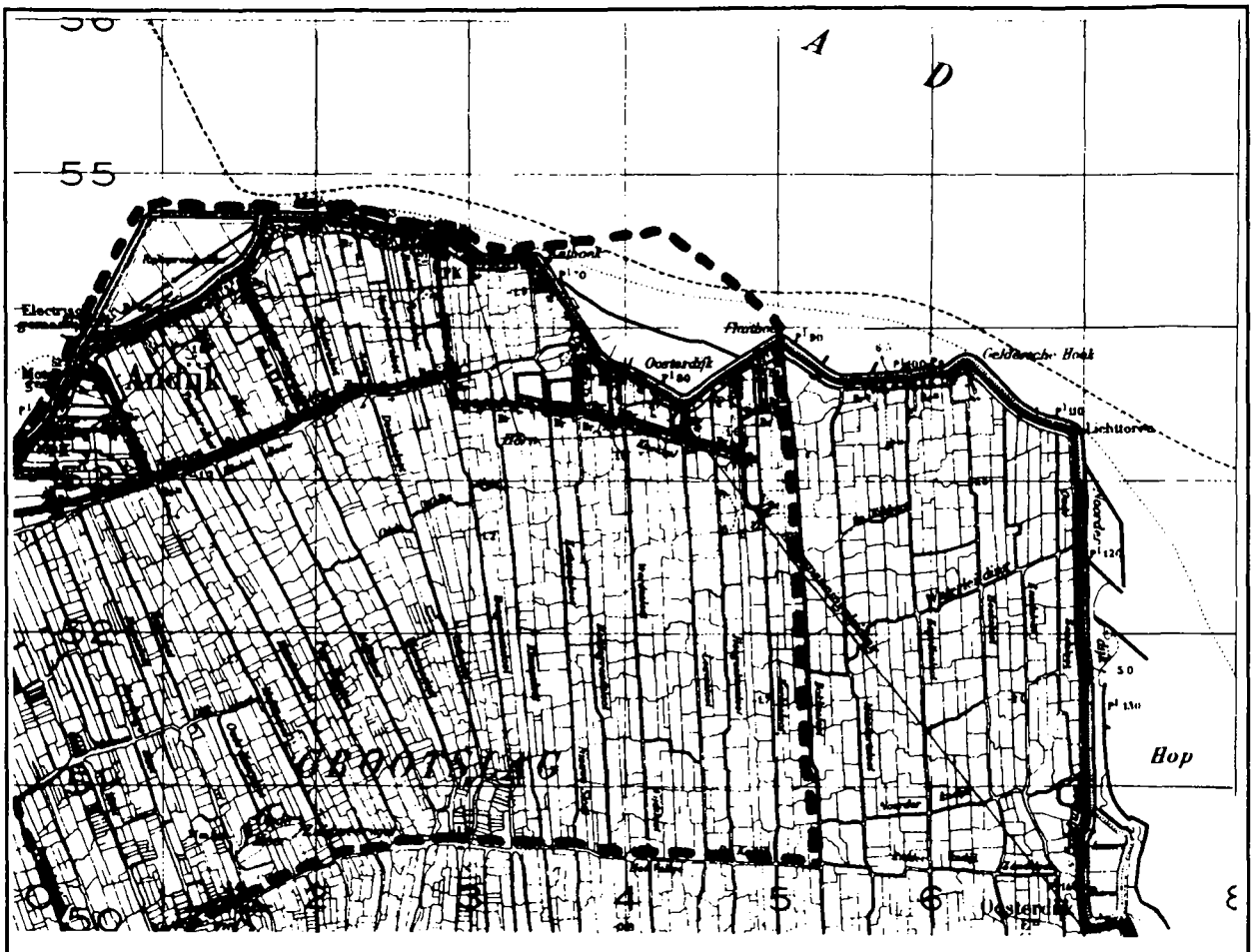

6. Kaart 1942 met huidige gemeentegrens Andijk

7. Kaart 1983 met huidige gemeentegrens Andijk

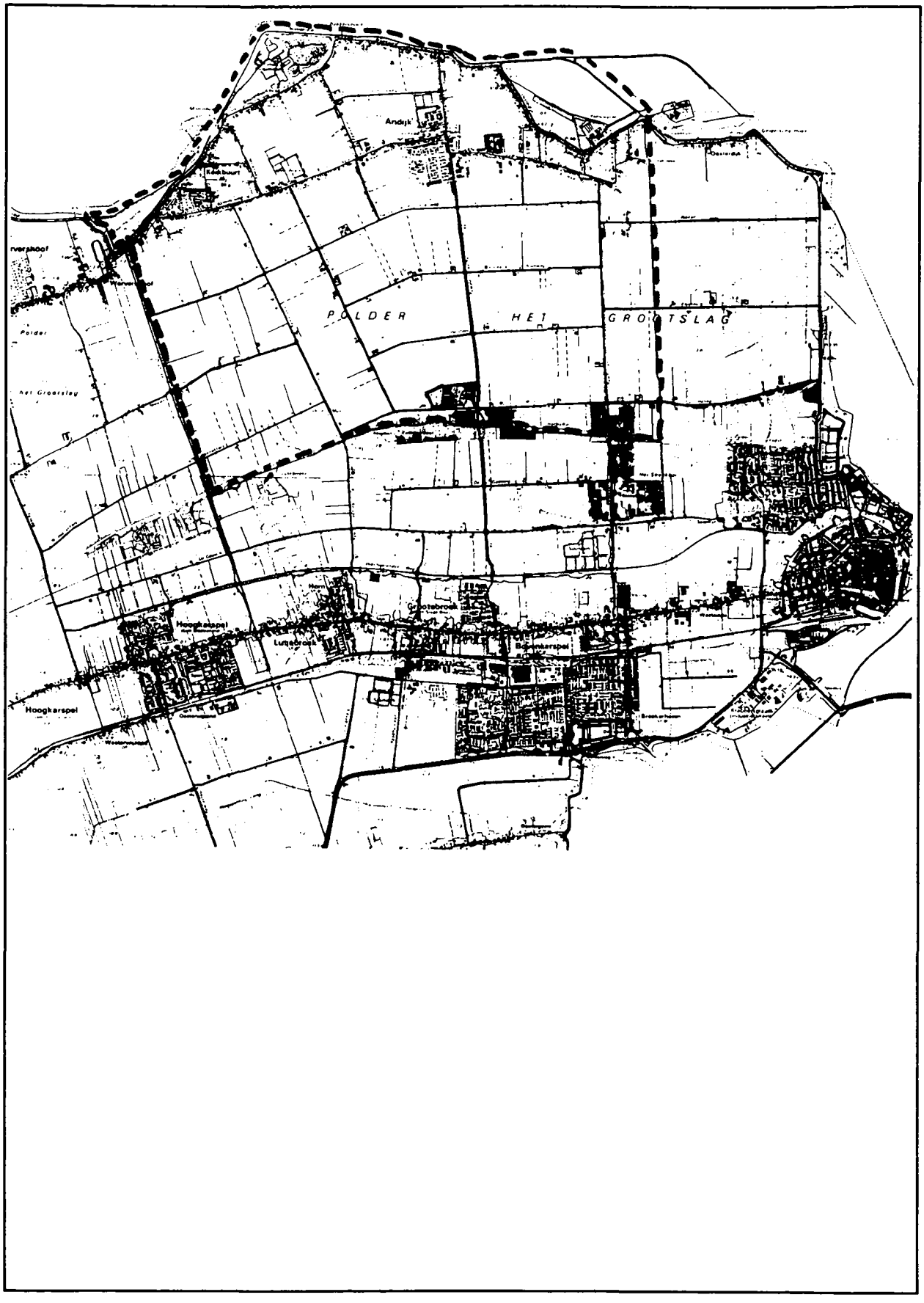

8. Bodemkaart gemeente Andijk

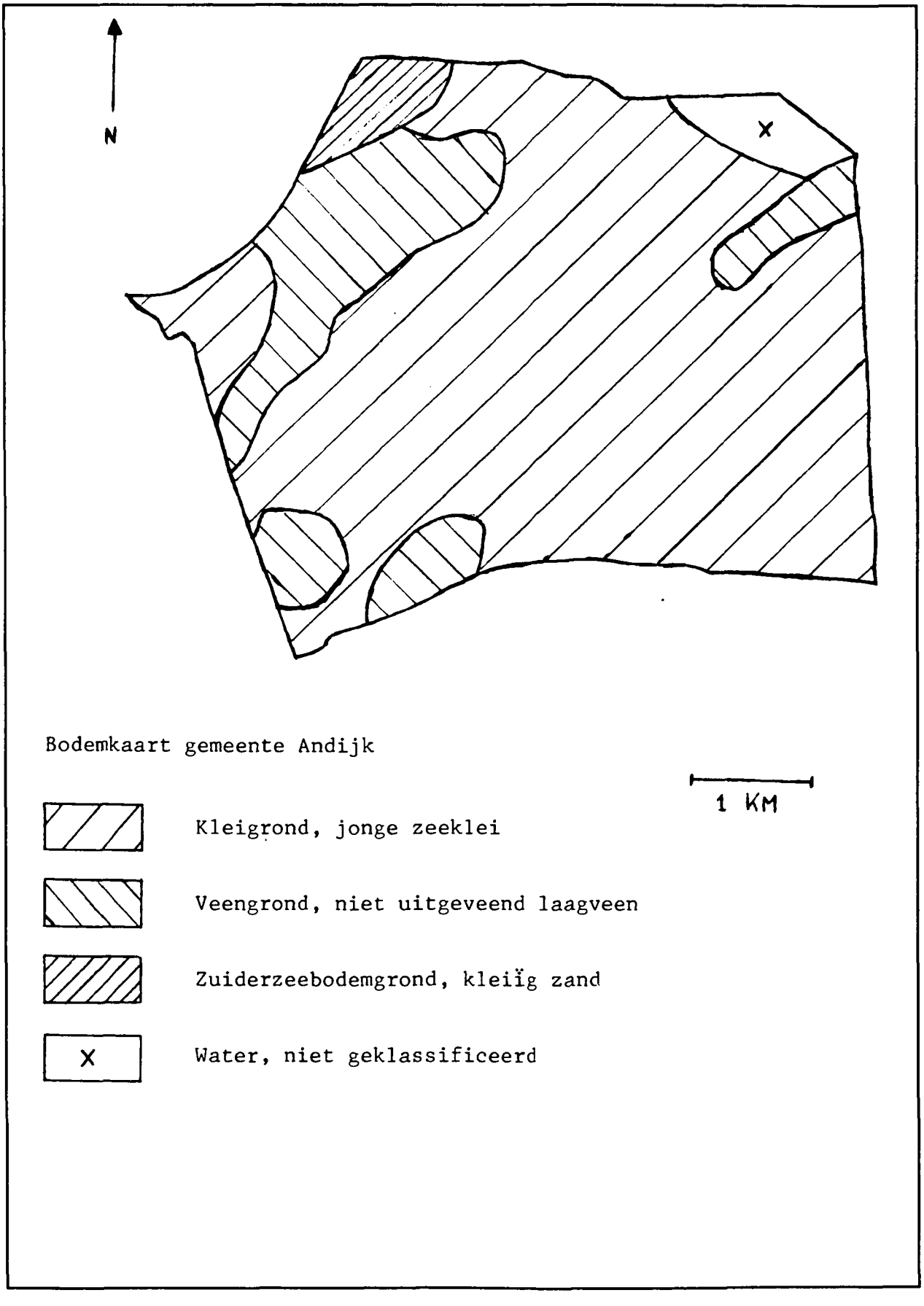

9. Wegen in de gemeente Andijk tussen 1850 en 1940

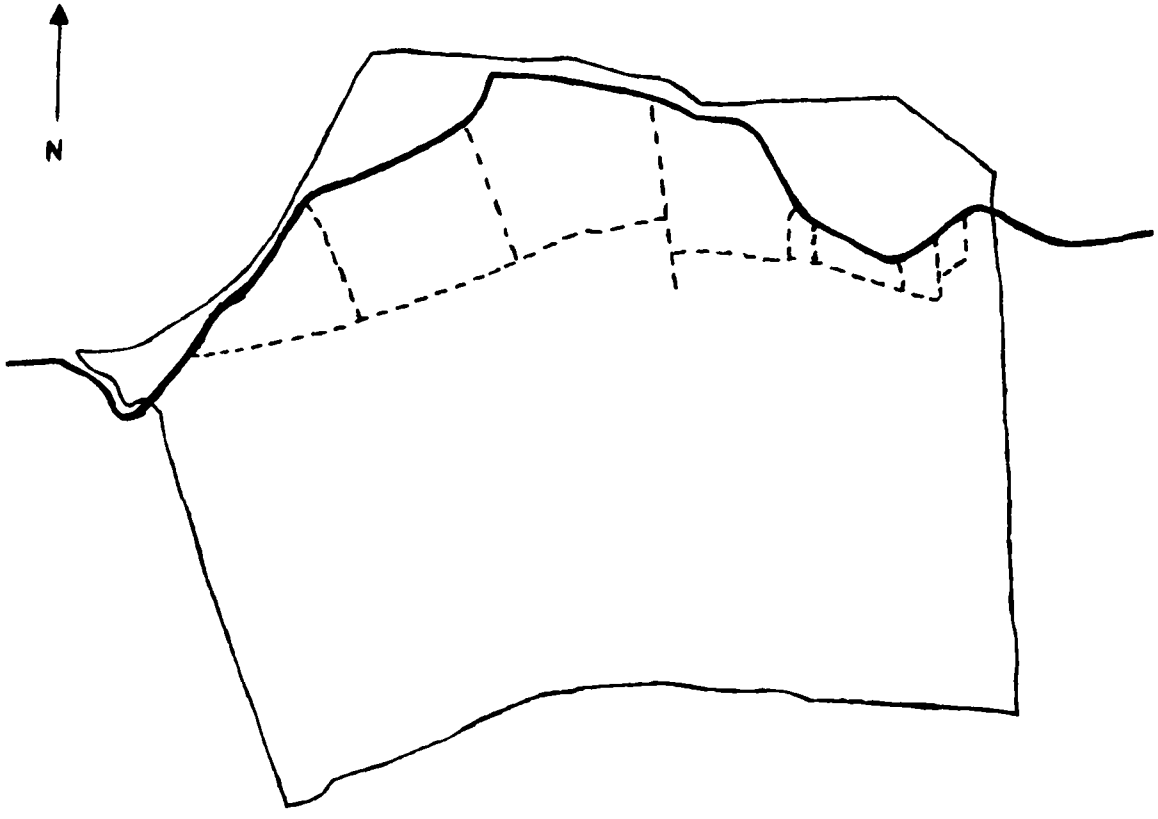

Wegen in de gemeente Andijk tussen 1850 en 1940

——— Landweg over de Westfriese dijk

------- Lokaal wegennet, aangelegd omstreeks 1916

10. Dijken en kaden in de gemeente Andijk tussen 1850 en 1940

1 - Koopmanspolder

2 - Rijksproefpolder

3 - Aanwas tussen Fluithoek en Kathoek

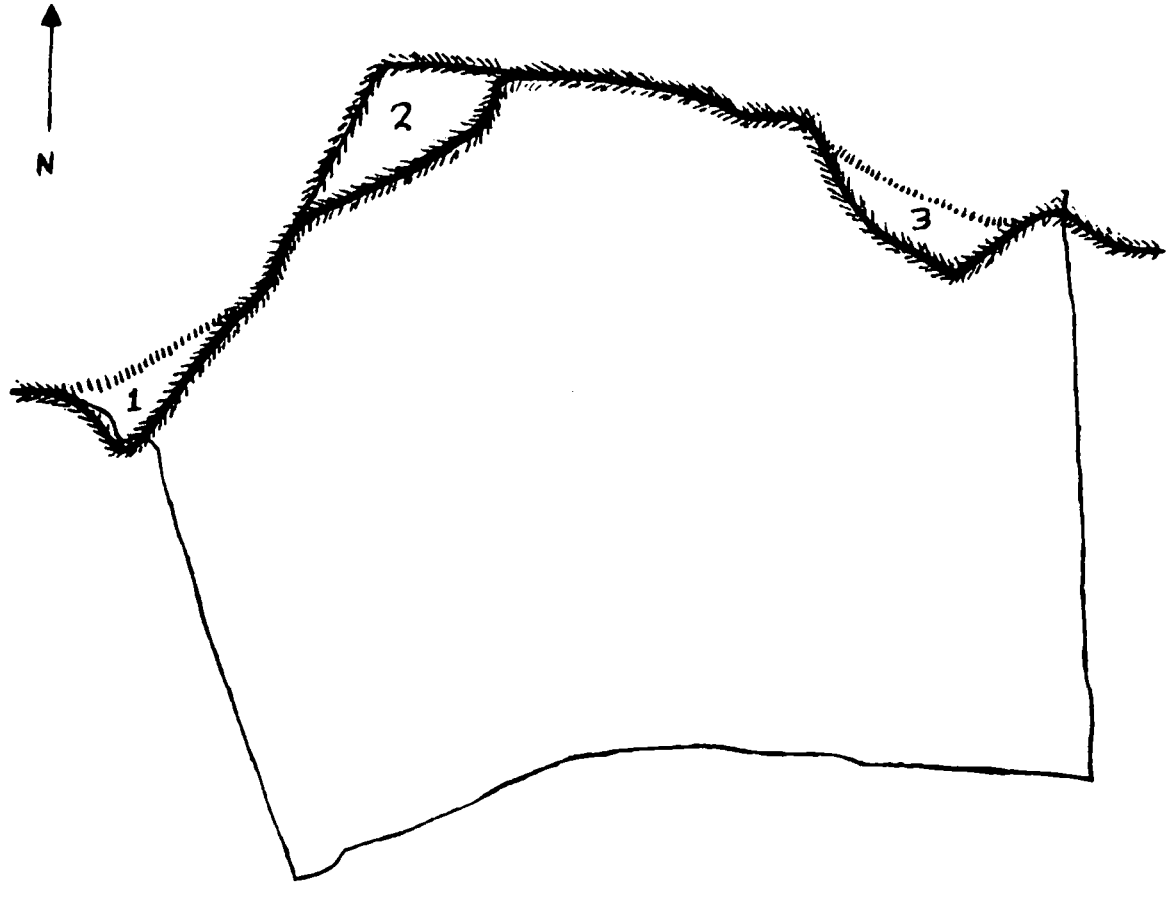

Dijken en kaden in de gemeente Andijk tussen 1850 en 1940

1 KM

Dijk

Kade

11. Nederzettingsstructuur gemeente Andijk

Voormalige buurtschapeen:

1 - 't Buurtje

2 - Noorddijk

3 - Oosterdijk

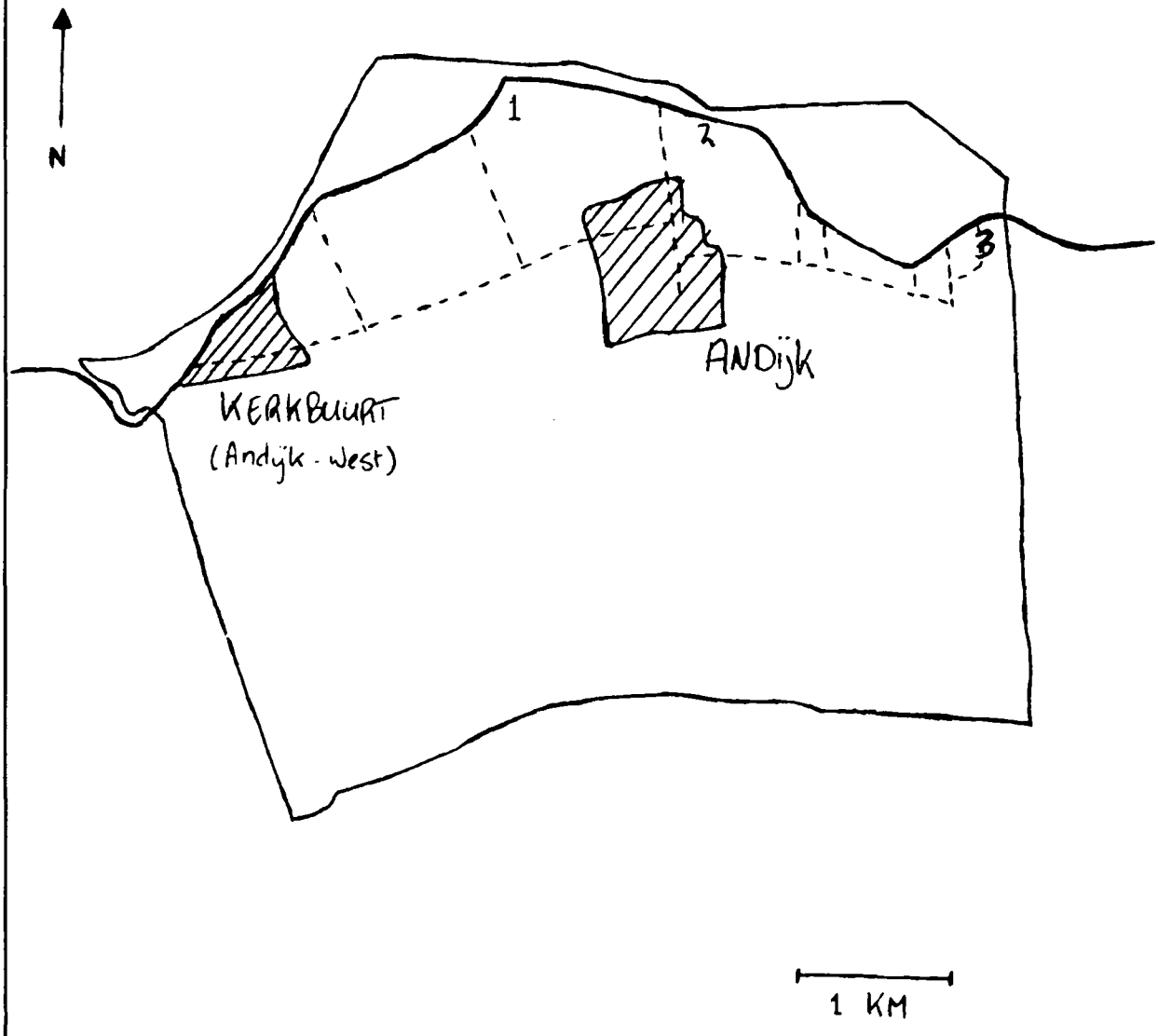

Nederzettingsstructuur gemeente Andijk

Bewoningskern

12. Plattegrond gemeente Andijk 1991

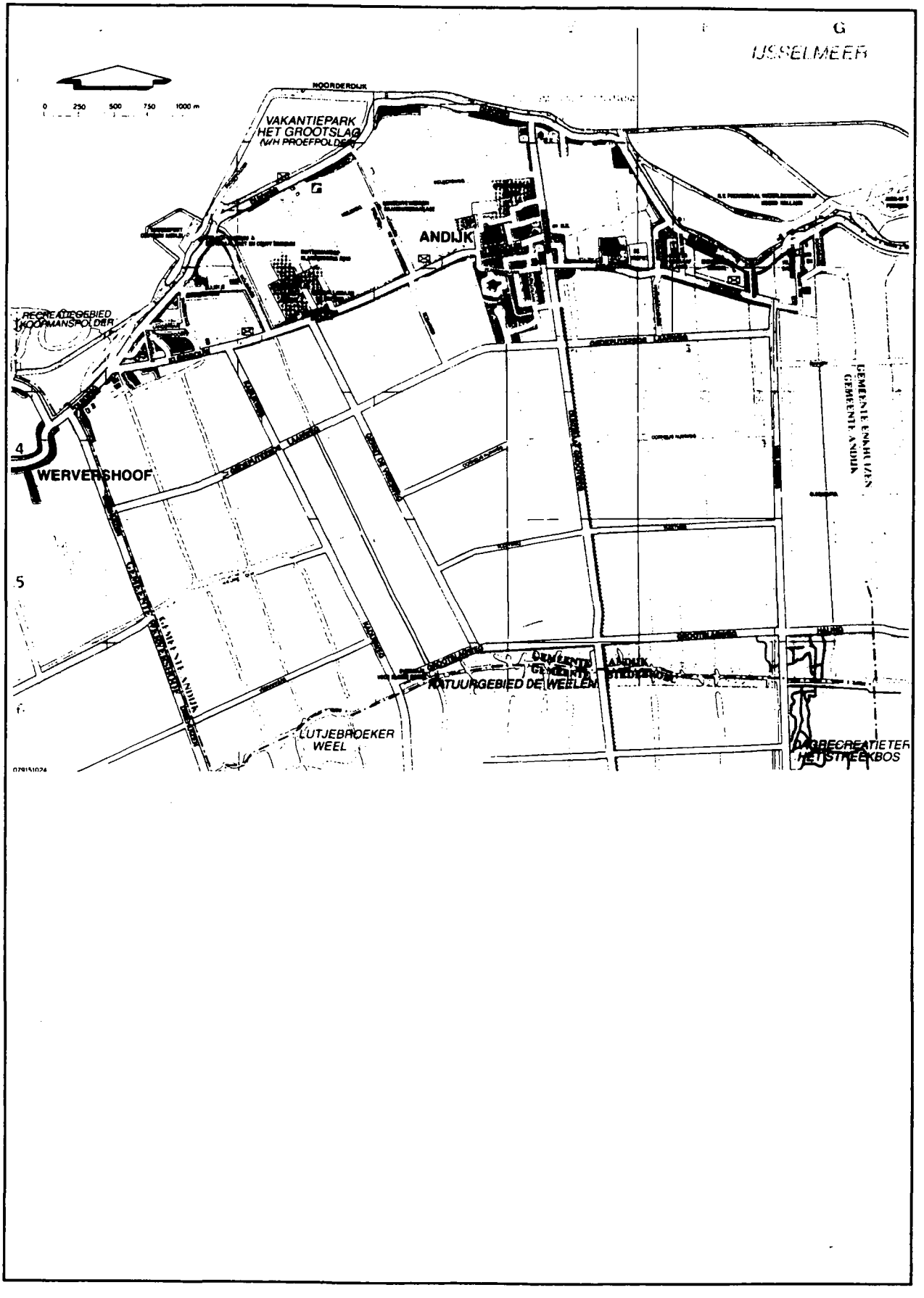

Register

GemeenteAndijk/Andijk

001	Bangert 8	Boerderij	9589
002	Buurtje 7	Woonhuis	9590
003	Buurtje 9	Woonhuis	9591
004	Buurtje 21;22;23;24	Woonhuizen	9592
005	Buurtje 26	Schuur(?)	9593
006	Dijkweg 11	Woonhuis	9594
007	Dijkweg 30	School	9595
008	Dijkweg 32	Woonhuis	9596
009	Dijkweg 34	Woonhuis; schuur	9597
010	Dijkweg 40	Woonhuis	9598
011	Dijkweg 43	Woonhuis	9599
012	Dijkweg 61	Woonhuis	9600
013	Dijkweg 71	Woonhuis	9601
014	Dijkweg 165	Woonhuis	9602
015	Dijkweg 167	Winkelwoonhuis	9603
016	Dijkweg 168	Winkel	9604
017	Dijkweg 170;171	Dubbel woonhuis	9605
018	Dijkweg 181	Woonhuis	9606
019	Dijkweg 187	Woonhuis	9607
020	Dijkweg 224	Woonhuis	9608
021	Dijkweg 240	Boerderij	9609
022	Dijkweg 268	Woonhuis	9610
023	Dijkweg 269	Zaadschuur	9611
024	Dijkweg 272	Woonhuis	9612
025	Dijkweg 274	?	9613
026	Dijkweg 280	Woonhuis	9614
027	Dijkweg 281	Wooonhuis	9615
028	Dijkweg 282;283	Dubbel woonhuis	9616
029	Dijkweg 293	Boerderij	9617
030	Dijkweg 299	Woonhuis	9618
031	Dijkweg 318	Museum	9619
032	Dijkweg 320	Woonhuis	9620
033	Dijkweg 330	Woonhuis	9621
034	Dijkweg 336	Woonhuis	9622
035	Dijkweg;Buurtje /2;371	Werkplaats	9623
036	Dijkweg 371	Begraafplaats	9624
037	Dijkweg 380	Woonhuis	9625
038	Hoekweg 25	Kantoor	9626
039	Hoekweg 60	Woonhuis	9627
040	Horn 1	Woonhuis	9628
041	Horn 10	Opslagplaats	9629
042	Hornpad 19	Woonhuis	9630
043	Kadijkweg 49	Windmolen	9631
044	Kerkepad 7	Kerk	9632
045	Kleingouw 1	Schuur	9633
046	Kleingouw 44	Woonhuis	9634
047	Kleingouw 47;48;49	Woonhuizen; schuur; drukkerij	9635
047A	Kleingouw 47	Woonhuis	9636
047B	Kleingouw 48	Schuur; drukkerij	9637
047C	Kleingouw 49	Woonhuis	9638
048	Kleingouw 51	Woonhuis	9639
049	Kleingouw 80	Woonhuis	9640
050	Kleingouw 104	Woonhuis	9641
051	Kleingouw 121	Woonhuis; schuur	9642
052	Kleingouw 145	Woonhuis (?)	9643
053	Kleingouw 152;153;154	Woonhuizen	9644

054	Middenweg 2	Woonhuis	9645
055	Middenweg 4	Kerk; pastorie; kosterswoning; zalencentrum	9646
056	Middenweg 18	Woonhuis	9647
057	Middenweg 48	Kerk	9648
058	Middenweg 50	Woonhuis	9649
059	Middenweg 53	Windmolen	9650
060	Middenweg 34	Woonhuis	9651
061	Schoolweg 23	Dubbel woonhuis	9652
062	Schoolweg 7	Bedrijf	9653
063	Singerspad 7	Woonhuis	9654
064	Singerspad 8	Kas	9655
065	De Weet ong.	Begraafplaats	9656

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 14 31 43

Samenstelling
M.J.B. van den Beemt en mw. drs. N.C. van Goor
Afdeling Cultuur en Educatie, Cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
300 exemplaren

Haarlem, februari 1994

Andijk